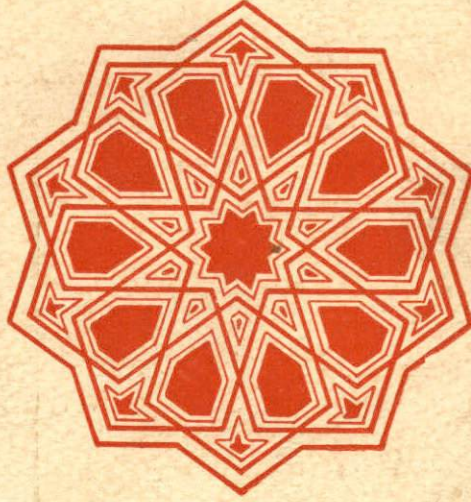

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1962

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ—1963

Yıl: 1962

Cilt: X

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1962

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ—1963

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>İslâm Felsefe ve İtikadının Garba tesiri</i> 1
Prof. Dr. Neş'et ÇAĞATAY	: <i>İslâmiyetin Yayılışı Sırasında Arabistana Komşu Memlekelerin durumu</i> 33
Prof. Dr. Kâmiran BİRAND	: <i>Existencialisme Üzerine</i> 41
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>Din Sosyolojisinde Son Gelişmeler</i> 49
Doç. Dr. Cavit SUNAR	: <i>Din Nedir</i> 65
Hüseyin YURDAYDIN	: <i>Üstüvani Risalesi</i> 71
Aly MAZAHERÎ	: <i>Ortaçağda Mescitler, Ramazan ve Hac Çeviren: Asis. Dr. Bahriye ÜÇOK</i> ... 79
Osman KESKİOĞLU	: <i>Cemaleddin Efgâni</i> 91
Dr. İsmail CERRAHOĞLU	: <i>Kur'an-ı Kerim ve Sâbitler</i> 103
Prof. James ROBSON	: <i>İbn İshak'ın İsnad Kullanışı Çeviren: Talât KOÇYİĞİT</i> 117
Dr. İsmail CERRAHOĞLU	: <i>Muhyiddin el-Kafiyeci ve "Et-Teyisir fi kavaidi İlmi't-Tefsir" adlı Risalesi</i> 127
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>İstatistik ve Anket Usulleri</i> 133
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>Yaşlara göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde bir Anket</i> 141
Halil ASLANGÜL	: <i>İslâmda Resim</i> 153
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>Irakta Bağdat ve El-Kındî'nin 1000. yıl Dönümünü Anma Töreni</i> 157
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>La Philosophie D'al-Kındî</i> 162
Hüseyin YURDAYDIN	: <i>Gazavat-Namele'r'e Ek III</i> 167
Asis. Dr. Esat KILICER	: <i>Kitap Tahlili</i> 175

MUHYİDDİN EL - KÂFİYECİ

VE

“*Et-Teystır fi Kavâidi İlmî't-Tefsir*” Adlı Risalesi.

Dr. İSMAİL CERRAHOĞLU

Türklerin, ilim sahasında iftihar ettikleri mühim şahsiyetlerden biri de Kâfiyeci (1) lakabile tanınmış olan Muhyiddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Süleyman el-Muhyawi el-Kâfiyeci el-Bargamavi'dir. Doğduğu yer, ekseri kaynaklara göre Bergama olarak gösterilirse de, diğer bazı kaynaklar Saruhan'ın Kökçeki (Kökğaki) karyesinde doğduğunu söylerler. (2) Doğduğu sene hakkında da kaynaklar ittifak edememektedirler. Onun için 788/1386 (3), 718/1318 (4), 780/1378 (5), 790/1388 veya 801/1398 (6) gibi muhtelif doğum tarihleri zikretmektedirler.

Müellifimiz, ilmi tahsilinin ilk merhalelerini memleketinde ikmal ettikten sonra, ilim ve olgunluğunu daha fazla artırmak için seyahatı ihtiyar ederek, Anadolu, İrani (7) dolaşmış, oralarda birçok âlimlere mülâki olmuş ve onlara talebelik yapmıştır. Şemsuddin Muhammed İbn Hamza el-Feneri el-Hanefi (751-834/1350-1431), Burhaneddin Haydar b. Muhammed b. İbrahim eş-Şirazi el-Herevi (780-854/1378-1450), Şeyh Vâcid, Abdu'l-Latif b. Melek, Hâfizuddin Muhammed b. Muhammed el-Bezzazi el-Kerderi (Ö.827/1424), eş.-Şems b. el-Gazzi gibi âlimlerden ilim almıştır. Eşref Barsbay (8) zamanında Kahireye gelmiş, oradaki âlimlerle yapmış olduğu mubaheselerden sonra, ilmi kudretini ve faziletini onlara kabul

1) Cemaluddin Ebu Amr Osman b. Ömer b. Ebu Bekr b.el-Hâcib (Ö. 646/1249) in nahivdeki meşhur Kâfiye adlı eserile çok meşgul olduğundan kendisine bu lakab verilmiştir. Bkz. İbnu'l-İmad el-Hanbeli, Şezerâtu'z-Zehab fi ahbâri men Zeheb, Kâhire 1350/1351. VII. 326; Edirneli Mecdi Efendi, Şakâyik-i Nu'maniyye tercemesi, İstanbul 1269, s.85.

2) Carl Brockelmann, Geschichte der Arabischen Litteratur, Leiden 1944-1949, Supplementbande, Leiden 1937-1942, Suppl. II. 140; Abdurrahman es-Sahâvi, ad-Day'u'l-Lâmi' li Ehli'l- Karni't-Tâsi', Kahire 1353, VII. 259.

3) Şezerâtu'z-Zehab, VII. 327; Taşköprü zâde Ahmet, Mevzuâtü'l-Ulûm, İstanbul 1313 (Mütercimi Kemaluddin Muhammed), I.574; Şakâyik tercemesi s. 85; İsmail Paşa el-Bağdadi, Hediyyetu'l-Ârifin Esmâ'u'l-Müellifin ve Âsaru'l-Musannifin, İstanbul 1951-1955 II.208; Muhammed Abdu'l-Hayy al-Luknovi el-Hindi, el-Fevâidu'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye Mısır 1324, s. 169; Celaluddin as-Suyuti, Kitabu Buğyatu'l-Vuât fi Tabakâti'l-Lugaviyyin ve'n-Nuhât, Kâhire 1326, s. 48; Takiyyuddin b Abdi'l-kâdir et-Temimi, et-Tabakatu's-Seniyye fi Teracimi'l- Hanefiyye, (yazma) ist. Ayasofya ktp. No: 3295. v. 337 b-338 a. (Yukarıda adı geçen kaynakların hemen hemen hepsi bu şahsın hayatına âit kısımları as-Suyuti'den nakletmektedirler. Keza es-Suyuti, Husnu'l-Muhâdara fi Ahbâri Mısır ve'l-Kahire adlı eserinde, hocasının hicri 800 senesinden önce doğduğunu söylemektedir. (Mısır 1321, I. 264)

4) Mehmed Süreyya, Sicilli Osmani, Matbaa-ı Âmire 1308-1311, IV. 339. (Burada bir matbaa hatası olsa gerek, bu tarihin 781 olması daha uygundur.)

5) İbn İyas, Histoire des Mamlouks Circassiens (Traduite par Gaston Wiet), le Caire, imprimerie de l'institut français d' archéologie Orientale 1945, II. 110.

6) Brock. Suppl. II. 140 (Bu iki tarih as-Sahâvi'de de vardır, fakat as-Sahâvi, Kâfiyeci için, O, takriben 790 senesinden evvel doğdu demekte ve 801 senesinde doğdu diyenin de hata ettiğini söylemektedir. Bkz. ad-Dav'u'l-Lâmi', VII. 259).

7) Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, II.4; Buğyatu'l-Vuât, s.48; Şezerâtu'z-Zehab VII. 326; Mevzuâtü'l-Ulûm I.574. Bu kaynaklara ilâveten as-Sahâvi, bu zatın Şam'a, sonra hacca ve üç sene Kudüste ikametten sonra Kahireye gittiğini ilâve ediyor. Bkz. ad-Davu'l-Lâmi', VII. 260.

8) Eşref Barsbay'ın saltanatı (825-842/1422-1438) tarihindedir. Bkz. M. Sobernheim, İslâm Ansiklopedisi, II. 317-318.

ettirmiştir. Bundan sonra orada tedris ve iftaya mezun kılınmıştır. O, Mısırda öyle bir mevkiye yükselmiş olacak ki, Sultan ve yüksek memurlar ona hürmet ediyor, Osmanlı Padişahı ona saygı gösteriyor ve hediyeler gönderiyordu. (9) Mısırda mezhebinin şefi olmuş (10) ve Kemaluddin Muhammed b. Hümam ed-Din Abdu'l-Vahid (788-861/1386-1457) den sonra Meşihatı Şeyhuniyedeki boşluğu Kâfiyeci doldürmüştür. (11)

Kâfiyeci, dini ve akli ilimler sahasında çeşidli eserler yazmıştır. Yazılan bu eserlerin hemen hemen hepsi küçük risaleler halinde olduğundan, bunların zabt ve muhafazası pek mümkün olamamıştır. (12) Es-Suyuti, hocasının müellefatını toplamak için, kendisinden sorduğunda, "eserlerinin isimlerini unutmuş olduğunu ve saymağa muktedir olamayacağını" söylemiştir. (13) Zamanında, kelam, usulü fıkıh, nahiv, sarf, irab, maani, beyan, cedel, mantık, felsefe, heyet, fıkıh, tefsir ve hadis ilimlerinde onunla yarışacak kimse olmadığını ve bu ilimlerde yedi tûla sahibi olduğunu kaynaklar zikretmektedir. Bilhassa tefsir ilmi sahasında yazdığı et-Teyşir adlı eserle iftihar eder. Bu Sahada, özlü bir eser yazma hususunda hiç kimsenin kendisini sebkât etmediğini söyler. Halbuki kendisinden evvel gelen, Bedruddin Ebu Abdillah Muhammed b. Bahadur b. Abdillah at-Türki al-Mısri ez-Zerkeşi (14) (Ö.794/1392) ve Abdurrahman b. Siraciddin Ömer b. Ali b. Raslan b. Nusayr b. Salih al-Bulkını (15) (ö.824/1421) nin bu hususta yazmış oldukları eserleri görmediği anlaşılıyor. (16) Es-Suyuti gibi bir zatın hocalığını deruhte etmesi, onun kemal ve o lgunluğu hakkında başka bir söze hacet bırakmaz. Es-Sahavi, hayatında talebeleri mühim mevkiler elde etmişlerdir, demek suretile onun olgunluğunu belirtmeye çalışmaktadır. (17) Es-Suyuti, Husnu'l-Muhadara adlı eserinde kendi hayatından bahsederken, 14 sene meclisine devam ettiğini, ondan muhtelif fenlerde ve bilhassa tefsir, usul, arapça ve maani sahalarında ders aldığını (18) Ondan her defasında hiç işitmediği incelik ve ağır mevzular duymak suretile pek çok istifade etmiş olduğunu zikreder. Hocasının kendisine birgün "Zeydun kâimun" terkiibinin irabını sorduğunda, bu basit suale taaccub ettiğini, bunun üzerine bu terkiibde 113 vecih bulunduğunu söylemesi üzerine, onun bu hususta yazmış olduğu risaleden bu vecihleri istinsah ettiğini kaydeder. (19) Yine Suyuti, hocası hakkında "onu babamdan sonra bir baba addederdim" (20) demekle, ona karşı gösterdiği sevgi ve hürmetin derecesini belirtmiş oluyor.

9) ad-Dav'u'l-Lâmi', VII. 261.

10) Histoire des Memlouks, II. 110 (Kâfiyeci Hanefi mezhebine mensubdur)

11) Buğyatu'l-Vuat, s.48; Şezeratu'z-Zeheb, VII, 326; Brock, Suppl. II. 140; Mevzuatu'l-Ulûm, I. 574; Osmanlı müellifleri, II. 4; ad-Dav'u'l-Lâmi', VII. 260.

12) Kâfiyecinin eserleri hakkında bkz. Brock. GAL. II. 138, Suppl. II. 140; Esmâu'l-Müellifin, II.208-209, Osmanlı müellifleri, II. 5; as-Sahâvi, bu zatın eserlerinin 100 kadar olduğunu zikreder. Bkz. ad-Dav'u'l-Lâmi', VII. 260,

13) Buğyatu'l-Vuât, s.48, (Aynı haber, es-Suyutiden naklen aşağıdaki eserlerde de zikredilmiştir: el-Fevâidu'l-Behiyye, s. 169; Şakayik tercemesi, s. 85; Şezerâtu'z-Zeheb, VII, 326.

14) El-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, Bkz. Brock. Suppl. II 108 (Bu eser Mısırda 1376-1378/1957-1959 tarihinde dört cild olarak neşredilmiştir)

15) Mevâkiu'l-Ulûm min mevâkii'n-Nucum fi Ulûmi'l-Kur'an, bkz Esmâu'l-Müellifin, I.529-530.; es-Suyuti, el-Itkân fi Ulûmi'l-Kur'an, Mısır 1279, I.4.

16) Buğyatu'l-Vuât, s. 48; Mevzuatu'l-Ulûm, I. 575; Şezerâtu'z-Zeheb, VII. 327; Hacı Halife (Kâtip Çelebi), Kitabu Keşfi'z-Zunun an esami'l-Kutubi ve'l-Funûn, İstanbul 1360-1361/1941-1943, I. 520.

17) Ad-Dav'u'l Lâmi', VII. 260.

18) Husnu'l-Muhâdara, I.156; Buğyatu'l-Vuât s. 48; es-Suyuti, Tabakatu'l-Müfessirin, Mukaddime, Leiden 1839, s. 21; el-Fevâidu'l-Behiyye, s. 170.

19) Buğyatu'l-Vuât s.48 (aynı haber es-Suyutiden naklen, aşağıdaki eserlerde de zikredilmektedir; Şezerâtu'z-Zeheb, VII.327; Mevzuâtu'l-Ulûm, I.575; Şakâyik, tercemesi, s. 86-87; Osmanlı Müellifleri, II. 4; el-Fevâidu'l-Behiyye, s.170.

20) Buğyatu'l-Vuât s.48; keza Şezerâtu'z-Zeheb, VII. 328.

Kâfiyeci, sahih itikad sahibi, ilim ehlini seven, bid'at ehlini çirkin gören, dünya malına kıymet vermeyen, fitratı selim, kalbi saf fakat çok zeki bir insandı. Hiç birşeyi kalmayınca kadar, malını sadaka olarak verebilecek bir yaratılıştaki idi. Bu kadar meziyet ve olgunluklarına rağmen, Kâfiyeci, es-Suyuti'nin ifadesine göre, bir takım insanların taarruzundan masun kalamamıştır. Babası ile Kâfiyeci arasında bir dostluk mevcut olduğunu ve Mısır ehlinin aksine olarak ona yardım ettiğini zikrediyor. (21)

Bu zatın doğum tarihi hakkında olduğu gibi, ölüm tarihi hakkında da ufak tefek ihtilaflar vardır. Sicilli Osmani yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye adlı eserde bu tarih 888/1483 (22), el-Fevâidu'l-Behiyye adlı eserde ise 873/1468 (23) olarak gösterilmektedir. Diğer bütün kaynakların ittifak ettikleri tarih (24) 879/1474 senesi Cumade'l-Ülasın dördüncü günü perşembeyi cumaya bağlayan (15-16 eylül) gecesidir. Es-Sahavi, 879 senesini kabul etmekle beraber, onun Cumade's-Saniyenin dördüncü cuma sabahı vefat ettiğini zikreder. Hattâ diğer kaynaklardan fazla olarak ölümünden üç gün evvel Eşrefiyye türbesi yanında hazırlattığı mezarına defnedildiğini söyler. (25) Cenaze merasiminde Mısır Emiri de hazır bulunmuş (26) ve böyle bir zatın aralarından ayrılmasına insanlar çok üzülmuşlerdi. Kâfiyeciden ikram görmüş olan şâir Şihabuddin Mansur, ölümü dolayısıyla yazdığı mersiyesine şöyle başlar: Şeyh Muhyiddin Kâfiyeciye, gözlerimiz olanca kanlı yaşlarla ağladı. (27)

Yukarıda, müellifimizin, zamanının ilmilerini okumuş ve bu ilim sahalarında pek çok eserler yazmış olduğunu söylemiştik. Şimdi ise burada biz, usulü tefsir hakkında yazdığı risalesinin muhteviyatını ana hatlarıyla tanıtmaya halısacağız.

Et-Teyisr fi Kavâidi İlmî't-Tefsîr (28)

Risale, bir mukaddime, iki bab ve bir hâtimedden ibarettir. Müellifimiz mukaddimesinde, eserinin iki bab ve bir hâtimedden ibaret olduğunu söyledikten sonra, İslâm şeriatında Allah kelâmın yerini belirtmeğe çalışır. Bu kelâmın tefsirinin ne kadar ehemiyeti hâiz olduğunu ve bu ilme, diğer ilimlerin duyduğu ihtiyacı göstermek için "göz için insanın ve insan için gözün ehemmiyetini, örnek getirir. (29) Bu risalesini yazarken (30) Mısır Emiri olan el-Melik ez-Zahir Seyfeddin Çakmak (843-857/1439-1453) ı medhu sena ve ona dua edip (31) asıl mevzua girer.

Birinci bab : istilahatı muhtevidir. et-Tefsir kelimesi keşif ve izhar manasına olan el-Fesr den veya bazılarının dediği gibi es-Sefer kökünden maklubdur diyerek örnekler vermekte,

21) Buğyatu'l-Vuât, s. 48; Şezerâtu'z-Zeheb, VII. 328.

22) Sicilli Osmâni, IV. 339.

23) el-Fevâidu'l-Behiyye, s. 170.

24) Histoire des Memlouks, II. 110; Buğyatu'l-Vuât, s. 48; Husnu'l-Muhâdara, I.264; Osmanlı Müellifleri II.5; Esmâu'l-Müellifin II. 208; Şakâyk tercemesi, s.87; Mevzuât'l-Ulûm, I.575; Şezerâtu'z-Zeheb, VII. 328;

25) Ad-Dav'u'l-Lâmi', VII. 261.

26) Aynı eser, VII. 261; Histoire des Memlouks, II. 110; Sicilli Osmani IV. 339 (Cenaze merasiminde hazır bulunan Emir, 873-902/1468-1495 tarihlerinde saltanat süren, el-Melik el-Eşref, Ebu'n-Nasr Seyfuddin Kayıtbay olmalıdır.)

27) Histoire des Memlouks, II. 110; Husnu'l-Muhâdara, I.264; Osmanlı müellifleri II.5; Şakâyk tercemesi s. 87; Buğyatu'l-Vuât, s.48.

28) Bu eser için Bkz el-İtkan, Mukaddime S.3; Brock GAL, II. 138, Suppl II. 140 (eseri tanıtırken İstanbul Nuru Osmaniye Ktp. No.476 da bulunan nüshadan istifade ettik. Eser bir mecmua içindedir.

29) Metin lb.

30) Eserin 856/1452 senesi Ramazan ayının 28 inci cuma günü tamamlandığını müellif, risalesinin sonunda zikretmektedir. Bkz. Metin 20a.

31) Metin 2 a. (Seyfuddin Çakmak için kz. M. Sobernheim, İslâm Ansiklopedisi III. 328-329).

te'vil kelimesinin de tef'il babında, âle-Ye'ûlu den alınmış olduğunu zikretmektedir. (32) Tefsir ve Te'vil kelimelerinin örfdeki kullanılış manalarını izah ettikten sonra, bu husustaki farkı en güzel belirten Ebu Mansur el-Maturidi (ö.333/944) nin görüşünü de dercetmektedir. (33) Bu izahattan sonra Kur'anı rey ile tefsir edenlerin durumunu incelemekte, makbul ve mezmum olan reyler üzerinde durmaktadır. (34) müteakiben. bu ilmi hakkile yerine getirebilmek için, evvela bilinmesi lazım gelen ilimleri tadad etmektedir. (35) Tefsir ilmi, Allahın Kelamının ahvalinden bahsettiğini söyleyerek, onu ikiye ayırmakta ve bu ilmi öğrenmenin farzı kifaye olduğunu izah ederek, bu ilmin tedvininin bidat olmasına binaen, taallümünün vacib veya farz oluşu hususunda sorulacak bir suali de bertaraf etmektedir. (36) Sahabe, Peygamberin sohbetinin bereketinden dolayı, tefsir, hadis, fıkıh, kelim ilimlerini tedvin etmemişler demekte, insanların şeriatı ve ahkamı anlamak için bu ilme olan ihtiyaçlarını belirtmektedir. (37)

Tefsir ilminin, diğer ilimlerin en şerefli olduğu bildirmek için onun mevzuu ve gayesi üzerinde de durur. (38) Sonra Kur'an kelimesi hakkında el-Cevheri ve Ebu Ubeydenin dediklerini zikredip, bu kelimenin lûgat ve ıstılah manasına vermeğe çalışır. (39) Kur'anın icazı üzerinde durarak, ona muaraza etmeğe kalkışanların durumunu ve ayet kelimesinin alınmış olduğu kökü ve bu husustaki rivayetleri zikreder. (40) Kur'anın nakli hususunda, tevatürün şart olduğunu söylerken, hadis naklinin hilafına olarak, bu yolun vücubiyetinin sırrı üzerinde durmakta ve Kur'anın nakil yolunun, bir vechi olduğu, hadisin nakil yolunun ise müteaddit vecihleri bulunduğunu zikretmektedir. (41) Kur'anın tertibinin tevatüren sabit olduğunda ihtilâf varsa da, ehli sünnet uleması bunda tevatür olması lazım geldiğini ileri sürmektedir demekte ve sure başlarındaki besmeleleri mevzubahs etmektedir. Med, imale ve hemzeyi tahfif gibi hususlarda, lafzın cevherinde tevatürün vacib olduğunu söylemektedir. (42) Buradanda yedi kıraat meselesine geçerek, bunların yedi kurraya mensubiyetini ve onların isimlerini zikretmekte, nihayet bu yedi kıraatın kabulü için üç şartın tahakkukunu istemektedir. Birincisi, kıraat isnadının onlardan sahih olarak gelmiş olması, ikincisi, kıraat vecihlerinin arab lisanında doğru olması, üçüncüsü de, kıraat lafzının mütevatir olan imam mushafının yazısına uygun olmasıdır. Nezaman ki bu üç şarttan biri bulunacak olursa kıraat şâz olur, demektedir (43). Daha sonra Kur'anın muhkem ve müteşabih ayetlerden teşekkül ettiğini söyleyip bunların tariflerini vererek, usul ehlinin ıstılahına göre Muhkemin, zâhir, nâs, müfesser, ve muhkem; müteşabihin ise hafi, müşkil, mücmel, müteşabih gibi derecelere ayrıldığını söylerek bunlara ait örnekler vermektedir. (44) Surelerin evvelinde bulunan hurufu

32) Metin 2a (Bu kelimelerin lûgat ve ıstılah manalar hakkında daha fazla tafsilat için bkz. İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed, Lisanu'l-Arab, Beyrut 1374/1955., V.55, IV. 369, XI. 32; el-Cevheri Ebû Nasr İsmail ibn Hammad, Es-Sıhhih, Mısır 1376/1956, II.781, II.686, IV. a1627; ez-Zebidi, Tâcu'l-Arûs min cevâhiri'l-Kâmus, Mısır 1306, III. 470, III. 270, VII. 215).

33) Metin 2b. (Bu hususta fazla malumat için bkz. es-Semerandi, Şerhu te'vilâti'l-Kur'an, İstanbul, Şehid Ali Paşa Ktp. No. 283 (yazma), lb. ve el-Maturidi, Te'vilâtu'l-Kur'an, İstanbul, Selim Ağa Ktp. No. 40, (yazma) 2a.)

34) Metin 3a-3b.

35) Metin 4b-5a.

36) Metin 5b.

37) Metin 5b.

38) Metin 6a.

39) Metin 6a.

40) Metin 6b.

41) Metin 6b-7a.

42) Metin 7a.

43) Metin 7a.

44) Metin 7b.

mukatta'alar hakkında insanların iki fırkaya ayrıldığını söyler. Birincisi seleften sahabe, tâbiûn, Ebu hanife ve Şafii eshabıdırki, onlar, bunlarla kastedilen şeyin hakikatını Allaha havale ederler. İkinciler ise müteahhirundur ki, ilimde rusuh sahibi olanların müteşabihatın te'vilini bilebileceklerini ileri sürerler demekte ve bunların te'vilinden bazı örnekler vermektedir. (45) Sonra da vahyin geliş şekillerini delilere istinad ederek izaha çalışır. (46) Ayet ve surelerin sebebi nuzulünü de ihmal etmeyerek, bazı ayetlerin sebebi nuzullerini anlatıktan sonra, işitmeden ve hâdiseyi görmeden nüzul sebepleri hakkında konuşmanın câiz olup olmadığı meselesini ele alarak, câiz olmayacağını söyler. (47)

İkinci bab : Burada, tefsir hususundaki kâide ve meselelerden bahsedilmektedir. Evvela Kur'andaki muhkem olan ayetlerin, ümmü'l-Kıtab olmak hasebile, mertebelerinin, müteşabih ayetlerin mertebelerinden daha yüksek olduğunu söyleyerek (48) işe başlar. Sonra da Kur'anda zikredilen şeylerin, hususiyata taarruz etmeksizin, umumi ahkama taalluk ettiği meselesi üzerinde durur, ve cüz'î hükümlerin, umumi hükümler altında sıralandığını söyler. Bu bakımdan Kur'anda Zeyd'den başka kimsenin isminin geçmediğine işaret eder. Şeriatın kıyamet gününe kadar bâki kalacağı esasından hareket ederek, Peygamberin mucizelerini akla uygun ve devamlı olduğunu söyler. (49) Buna mukabil, Peygamberin hissi mucizelerini, hadisciler, nübüvvetin delilleri kısmında ta'dad ettiklerini de ilave eder. Hazreti Musanın hissi mucizelerinin çokluğundan bahsetmekte ve bunların sebebini izah etmektedir. (50) Sonra Kur'anın cevamiu'l-Kelim olduğunu söyleyerek muhtelif yollar vasıtasile ondaki birçok mânâlardan istifade edilebileceğini kaydeder (51). Kur'andaki anlaşılması müşkil olan lafızların esrarını havassın anlayabileceğini söyleyerek, bu hususdaki bahisleri onbeş bölümde inceler. (52) Nesih keyfiyetini de beyan ettikten sonra, şer'i hüccet arasında hakiki bir çatışma olamayacağını belirtir. Eğer bize nisbetle iki ayet arasında çatışma vâki olsa, nesihden başka yönlerden birile, ikisi arasını cem'etmek mümkün olur veya olmaz. Cem' etmek mümkün olmadığı takdirde, evvela bu iki ayetin nüzul tarihlerini bilmek icab eder. Şayet evvelkisi mensuh ise, diğeri nâsihtir. Böylece çatışma tevehhümü ortadan kalkmış olur, der. (53) Mensuh'un dört nev'i olduğunu zikrederek bunları birer birer anlatır. Birincisi, tilavet ve hükmün mensuh olmasıdır ki, geçmiş Peygamberlere verilen suhuf lar buna örnektir. İkincisi, Hükmü mensuh tilaveti bâki kalanlardır. Mesela "İçinizden vefat edip zevceler bırakanlar, zevcelerinin kendi evlerinden çıkarılmıyarak kendilerine bir yıl bakılmasını vasiyet etsinler....." (54) ayeti. "İçinizden vefat edip geride zevceler bırakanlara gelince, bunların zevcelerine dört ay on gün beklemek lazım gelir....." (55) ayetile nesh edilmiştir. Üçüncüsü, hükmü bâki tilaveti mensuh olanlar ki, hazreti Ömerden rivayet edilen şu haber şahid getirilmektedir". yaşlı bir erkek ve yaşlı bir kadın zina ederse, onları Allahın cezası olarak recmedin, Allah aziz ve hakîmdir", (56) Dördüncüsü, hükmün vasfi mensuh olandır ki, bu meş-

45) Metin 7b-8b.

46) Metin 9b.

47) Metin 9b-10a.

48) Metin 10a-10b,

49) Metin 10b.

50) Metin 10b.

51) Metin 11a.

52) Metin 11b-13a.

53) Metin 13b-14b.

54) Bakara suresi 240.

55) Bakara suresi 234.

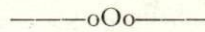
56) İbn Mace, Muhammed ibn Yezid el-Kazvini, Sunen u'l-Mustafa Saliallahu Aleyhi ve Selleme, Mısır, 1372/1952, II. 853.; Ahmet ibn Hanbel, el-Musned, Mısır 1313, V.183., Mâlik ibn Enes, el-Muvatta (ve şer-huhu Tenviru'l-Havalik, Celaluddin es-Suyuti), Mısır 1348, II. 168.; Ebû Dâvud Süleyman ibni'l-Eşâş es-Sicistani, Sunen, Mısır 1952/1371, II.456.

hur haberi nas üzerine ziyade kılmaktır. “.....üç gün oruç tutsun....” (57) ayetini İbn Mes’udun kıraatının itlakile (58) neshi meselesi ki, müellifimiz burada Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin bu hususdaki görüşlerini de nakletmektedir. (59) Şayet iki ayet arasındaki bu çatışma nesh ile de halledilemezse, sünnete rucu edileceğini anlattıktan sonra, sahabe ve tâbiûn tabakalarında bu sahade temayüz etmiş şahsiyetleri, bunlardan sonra da kitab telif edenleri zikretmektedir. Tefsir de, hadis gibi Peygamber ve eshabından rivayet yolile nakledildiğini kaydeder. (60) Bu rivayetin kabulü için islâm, akıl, zabt ve adalet gibi dört şartı bulunması lazım geldiğini zikretmekte ve bu dört esas anlatılmaktadır. (61) Tefsir râvisinin, Peygamberin “Kur’anı re’yi ile tefsir eden kimse, ateşten oturacak yerine hazırlansın (işgaletsin) (62) hadisinin muhtevası içine girmemesi için, râvinin dayanacağı esasları izah, hadis naklinde kullanılan, sema’, kitabet, icaze ve vicâde gibi tariklerden bahsetmektedir. (63)

Musannıfımız kitabının hâtimesinde, bu ilmin şeref ve faziletinden, şeyh ve talebenin âdabından da bahsetmektedir. Bu ilmin fazilet ve şerefi, kitab, sünnet, ve akliyatla sabittir demekte ve bu hususları birer birer izah etmektedir. (64)

Şeyh ve tâlibin âdabı kısmına gelince, her ikisi için umumi bir husus olduğu gibi, her biri için hususi haller de bulunduğunu söylemektedir. Umumi olan husus, Allaha ibadette ihlası niyet sahibi olmak lâzımdır. Şeyhe mahsus hususlara gelince: Şeyh okuttuğu kimseye karşı yumuşak ve musamahalı, talibi öğretme bakımından harîs, ders esnasında, hacet dışında eli abesten, gözleri tefrikten masun olmalıdır. (65) Tâlibe mahsus olan hususlara gelince: Evvela tâlibin, ehliyeti tam, diyaneti zâhir, marifeti tahakkuk etmiş kimselerden öğrenmesi, ikincisi, şeyhin huzuruna, kalbi meşgul eden şeylerden sıyrılıp girmesi, üçüncüsü, şeyhin kalbi meşgul iken okumaması gibi hususları, örnekler vermek suretile izah etmektedir. (66)

Kâfiyeci, bu risalesinin telif sebebini şöyle anlatmaktadır. “Bu eseri veciz bir şekilde tefsir ilmi için tertib ettim. Bu bir numunedir ve onda akıl sahiplerini teşvik vardır. İnşallah talebelerin menfaatını artırmak için kâideleri artıracagız (67) demekle daha geniş bir eser yazmak niyetinde olduğunu görüyoruz (68). Eser kısa olmakla beraber, çok geniş olan hususlar özlü bir şekilde anlatıldığından, müellifini öğrenmeğe sevkedecek değerdedir.

57) Mâide suresi 89.

58) “İbn Mes’ud burada Mütetâbiatin kelimesini ziyade kılmaktadır”. Bkz. Ebu Cafer Muhammed, İbn Cerir et-Taberi, Câmiu’l-Beyan an Te’vili’l-Kur’an, Mısır 1374, X.560.; Ebu Zekerriyya Yahya ibn Ziyad el-Ferra, Maani’l-Kur’an, Mısır, 1374/1955, I.318.

59) Metin 14b.

60) Metin 15b.

61) Metin 15b-16a.

62) Musnedi İbn Hanbel, I.269.; Tefsiru’t-Taberi, I.77.; İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, Kahire 1373, I.5.; et-Tirmizi, Ebu İsâ, Sahihu’t-Tirmizi (bi şerhi’l-İmami’l-Arabi el-Maliki). Kahire, 1353/1934. XI. 67-68.

63) Metin 16a-16b.

64) Metin 16b-18a.

65) Metin 18a-19a.

66) Metin 19a-20a.

67) Metin 20.a

68) Böyle bir eser yazıp yazmadığını kat’i olarak bilemiyoruz. Fakat onun eserleri arasında “Risala fi ilmi’t- tefsir ve vucüh el-Kıraat” (Bkz. Brock. GAL. II. 139) adlı bir eserini görmekteyiz. Belki bu, yazmak istediği eser olabilir.